

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

**Az igazságügyi orvosszakértői tevékenység a halottszemle és a halottakkal
kapcsolatos eljárások során a vonatkozó jogszabályok tükrében**

Szerző: dr. Mócza Réka

Cegléd, 2017. július 20.

I. Előszó

Tanulmányom témája a büntetőeljárás talán legismertebb szakértői ága, mely területen már számos könyv, cikk és műsor jelent meg.

Ezekből választ kaphatunk többek között olyan kérdésekre, mint, hogy mi az igazságügyi orvosszakértő feladata, milyen jogai és kötelességei vannak, vagy hogy hogyan is végzi a munkáját. E kérdések kapcsán már számtalan tanulmány született, azonban a jogi szabályozással felmerülő problémákról már kevesebb szó esik.

Véleményem szerint az igazságügyi orvosszakértői terület jogi szabályozása meglehetősen bonyolult. E tudományterület nem rendelkezik egy egységes szerkezetbe foglalt világos, minden részletre kiterjedő joganyaggal, szabályait több törvény, illetve rendeletek sora szabályozza.

Bevezetéképpen először általánosságban említést fogok tenni a bizonyításról és a szakértőkről, majd ezt követően térek rá a konkrét tárgyra, azaz az igazságügyi orvosszakértők büntetőeljárás szerepének szabályozására - e körben részletezem röviden a halottakkal kapcsolatos eljárások történetét is - majd ezt követően az orvosszakértői munka jogi szabályozását mutatom be néhány fontos jogszabályon keresztül.

II. A bizonyításról és a szakértőkről általánosságban

A bizonyítás Tremmel szerint „a büntetőeljárásban olyan megismerési folyamat, amely az egyedi ügyben, büntetőjogilag releváns, túlnyomórészt múltbeli tényállásnak az eljáró hatóság, végső soron a bíróság általi a valósággal adekvát megállapítására irányul és a bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával és mérlegelésével kapcsolatos tevékenységben realizálódik,,.

A büntetőeljárásban eljáró hatóságok célja az, hogy az eljárás eredményeként kellően megalapozott ítéletet hozhasson a bíróság, így a büntetőeljárás alapvető feladata az igazság megállapítása.

Ez azt jelenti, hogy a nyomozó hatóság, az ügyész és a bíróság által felállított történeti tényállásnak meg kell felelnie a valóságban megtörténteknek.

A büntetőeljárás során gyakorta előfordul, hogy bizonyos tények és körülmények bizonyításához az eljáró nyomozó hatóság, ügyészség, bíróság általános élettapasztalata és ismeretanyaga nem elégséges, ilyenkor kerül képbe a szakértő.

A szakértő feladata, hogy különleges ismereteivel és eljárási módszereivel segítse a bizonyítási eljárás eredményes lebonyolítását.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény - továbbiakban Be. -76.§ - ának (1) bekezdése szerint a bizonyítási eszközök közé tartozik a szakvélemény, melynek adására csak szakértő jogosult.

Itt szükséges meghatározni mindenekelőtt a szakértő fogalmát:

A legtalálhatóbb dr. Székely János meghatározása, aki szerint „a szakértő nem bíró és nem is tanú, hanem olyan személy, aki különleges szaktudásánál fogva bizonyító eszközt szolgáltat”.

Az igazságügyi orvosszakértő feladata a büntető eljárás egyes szakaszaiban az orvosi szakkérdésekben való véleményadás.

Ahhoz hogy a szakértő véleményt alkothasson az adott ügyről, vizsgálatot végez, melynek segítségével bizonyítható vagy éppen kizárható egy - egy bűncselekmény vagy erőszak, illetve az elhalálozás körülményei, és a halálesettel kapcsolatos felelősség kérdése.

A Be. 99.§ (1) bekezdése alapján szakértő kirendelésére akkor van szükség, *„ha bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges”*.

A különleges szakértelem fogalmát azonban büntetőeljárás törvényünk már nem határozza meg, és értelmezésében a szakirodalom sem egységes.

Gödöny József fogalom meghatározása szerint: „A különleges szakértelem határainak megvonásánál mindenek előtt abból kell kiindulni, hogy ez a fogalom állandóan változó tartalmat takar. A tudományok, a technika, az ipar és a művészetek egyre újabb és újabb olyan ismereteket eredményeznek, amelyekkel csak az adott terület szakemberei rendelkeznek és amelyek így a büntetőeljárás szempontjából a különleges szakértelem fogalma alá esnek.”

Törvényi szabályozás tehát e fogalomra nem létezik, a büntetőeljárásról szóló törvény is csak annyiban nyújt ehhez segítséget, hogy kimondja, mikor kötelező szakértő alkalmazása, és ami igazán érdekes ezzel kapcsolatban az az, hogy ezt csak és kizárólag az orvosszakértő vonatkozásában teszi meg. Ennek oka talán az lehet, hogy ezek a kötelezően megvalósuló feltételek az esetek túlnyomó részében kiemelkedő, de legalábbis nagy tárgyi súlyú bűncselekményekre vonatkoznak.

Orvosszakértő alkalmazása tehát az alábbi kérdések eldöntése kapcsán kötelező - figyelemmel a Be. 99.§ - ának (2) bekezdésére:

„a) a bizonyítandó tény, illetőleg az eldöntendő kérdés személy kóros elmeállapota, alkohol-, illetőleg kábítószer függősége, b) a bizonyítandó tény, illetőleg az eldöntendő kérdés kényszergyógykezelés vagy kényszergyógyítás szükségessége, c) a személyazonosítást biológiai vizsgálattal végzik, d) elhalt személy kihantolására kerül sor.”

Röviden nézzük meg azt is - a teljesség igénye nélkül - , hogy milyen feladatai vannak az igazságügyi orvosszakértőnek a büntetőeljárásban.

Legfontosabb kötelezettsége természetesen a szakvéleményadás, melyet az alábbiakban részletezett tevékenységei eredményeként terjeszt a kirendelő hatóságok elé, ezzel nagyban segítve egy - egy büntetőeljárás felgöngyölítését.

A büntetőeljárás törvény 104. § - ának (1) bekezdése egyébként a véleményadást a szakértő számára kötelezővé teszi, természetesen csak akkor, ha vele szemben kizáró ok nem forog fenn.

Az orvosszakértő feladatai közé tartozik többek között a halottvizsgálat és a halottszemle, továbbá a boncolás is.

Előbbire akkor kerül sor, ha azt állapítja meg a halottvizsgálatot végző orvos, hogy rendkívüli haláleset történt, mely fogalomról a későbbiekben részletesen is szó fog esni.

A boncolás - mint az igazságügyi orvosszakértő talán legismertebb feladata - pedig minden esetben azt a célt szolgálja, hogy a halál oka megállapítható legyen.

A boncolásnak több típusát ismerjük, ezekre attól függően kerül sor, hogy hogyan és milyen körülmények között következett be a halál.

Fentiek fényében így beszélhetünk az egyetemi oktatást szolgáló anatómiai boncolásról, a kórházakban, gyógyintézetekben elhunytak esetében alkalmazandó és főszabály szerint kötelező kórboncolásról, a rendkívüli halálesetek tisztázását célzó hatósági boncolásról, végül pedig amennyiben a rendkívüli halál kapcsán bűncselekmény gyanúja merül fel, úgy a hatóság igazságügyi boncolást rendel el.

Ez utóbbi tulajdonképpen egy olyan hatósági boncolás, melyet kettő igazságügyi orvosszakértő végez, akik közül az egyiknek igazságügyi orvostani vagy kórbonctani szakképesítéssel kell rendelkeznie.

Megállapítható, hogy rendkívüli halál esetén a holttest hatósági boncolását, míg bűncselekmény gyanúja esetén igazságügyi boncolást kell elrendelni.

Megjegyzendő azonban, hogy rendkívüli halál esetén, ha a halál oka boncolás nélkül is megállapítható, a szakértő javasolhatja, hogy a hatóság a boncolástól tekintsen el.

A hatósági boncolást az elrendelésétől számított öt munkanapon [351/2013 (X. 4) Korm.rend. 18. § (3)], az igazságügyi boncolást három munkanapon belül kell elvégezni [351/2013 (X. 4) Korm.rend.27. § (1)].

Soronkívüliség esetén a boncolást a holttest beszállítását követ három órán belül meg kell kezdeni [351/2013 (X. 4) Korm.rend. 18. § (4)].

III. Történeti áttekintés dióhéjban

Magyarországon a XV.- XVIII. századi büntetőeljárásban jelenik meg először szakértő, mely ebben az időszakban csak és kizárólag orvosszakértőt jelentett, azonban a jogtudomány ekkori fejlettségi szintje még nem tette lehetővé a szakértői tevékenység jogi szabályozását.

Változás e téren majd csak a XIX. század derekán állt be, ekkor vált ugyanis fontos kérdéssé a halál fogalmának meghatározása és kritériumainak megállapítása is.

Korábban ugyanis előbbit szimplán a légzés megszűnéséhez kötötték, amely sajnálatos módon nem egyszer még élő személyek eltemetéséhez is vezetett.

Az 1876. évi XIV. tc. - mely a közegészségügyről szólt - nyomán aztán végre alapelve vált, hogy a halottvizsgálatokat csak hivatalos személyek végezheték.

Ekkoriban vált követelménnyé a tudományosan képzett szakértő személye is, jóllehet a pesti orvosi egyetemen már 1793-ban oktatták mind a törvényszéki orvostan, mind pedig az orvosi közigazgatás elnevezésű tantárgyakat, melyből előbbi 1876 -tól önálló tantárggyá is vált, 1953. óta pedig igazságügyi orvostan néven tartják számon e tudományterületet.

Itt említendő meg, hogy ma Magyarországon igazságügyi orvostani feladatokat lát el az orvosi egyetemek négy intézménye Debrecenben, Budapesten, Szegeden és Pécsen, továbbá kilenc Igazságügyi Orvosszakértői Intézet Budapesten, Kecskeméten, Szegeden, Szombathelyen, Szolnokon, Veszprémben, Kaposváron, Győrben és Miskolcon. Az előbbieket munkájukat az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet segíti.

IV. Az igazságügyi orvosszakértői tevékenység a jelenlegi jogi szabályozás tükrében

Figyelemmel arra, hogy az orvosszakértő munkáját számos jogszabály határozza meg, és ezek nagy száma nem teszi lehetővé valamennyi részletezését, és értékelését így csak a legfontosabbakra koncentráltan fejttem ki a hatályos szabályozással kapcsolatos álláspontomat.

A szabályozás alappillére az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2005.évi XLVII. törvény, melynek érvényesülését számos rendelet segíti.

Ezen alacsonyabb szintű jogszabályok a szakértői névjegyzék vezetésétől kezdve az igazságügyi szakértői igazolványon át egészen a képesítési követelményekig részletesen szabályozzák az „orvosszakértés” világát.

Emellett törvényi szinten az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény - továbbiakban Eütv. - megemlítését tartom e helyen mindenképp fontosnak, hisz annak XII. fejezete a halállal, mint az orvosszakértés egyik fő területével kapcsolatban tesz rendkívül részletes megállapításokat, sőt új fogalmakat vezetett be ezzel kapcsolatban, továbbá a halottvizsgálatra vonatkozóan is reformokat hívott életre a korábbi szabályozáshoz képest, melyek részletes összehasonlítása azonban nem képezi jelen vizsgálódásom tárgyát a tanulmány korlátozott terjedelme miatt, így azokról az alábbiakban csak pár mondatban térek majd ki.

A fenti jogszabályokon túl egyéb, kötelezően alkalmazandó források is segítik e terület szabályozását, mégpedig módszertani levelek formájában.

A dolgozat témájának megfelelően e helyen csak az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 1979-ben kiadott 6. számú módszertani levelét említem meg, mely a halottakkal kapcsolatos igazságügyi orvosszakértői tevékenységet szabályozza, és a halottszemlével, a boncolással, a kihantolással, a boncolás eredményeként megválaszolandó kérdésekkel kapcsolatos szempontokkal és a boncolást követő egyes feladatokkal foglalkozik.

Látható tehát a fentiekből hogy a hazai szabályozás rendszere meglehetősen szerteágazó, így a vonatkozó szabályok betartása és alkalmazása igen nagy pontosságot és jogszabályismeretet követel meg e szakterület művelőitől, továbbá a kirendelő szervektől egyaránt.

V. A halottakkal kapcsolatos eljárások hatályos jogi szabályozásának néhány aspektusa

Miután a fentiekben már többször szó esett magáról a halálról, de annak definíciója még meghatározásra nem került, így a következőkben ennek rövid részletezése következik:

A halálnak számos szerzőtől számos meghatározásával találkoztam kutatásom során, ezek közül Genersich Antal nevéhez fűződő fogalom meghatározásra esett a választásom, melynek oka az, hogy véleményem szerint ez áll legközelebb a jogtudományban elfogadott halál fogalmához, valamint a törvényben szabályozott halál fogalmához is. Eszerint „a halál az agyvelői és a gerincvelői rendszer végső és teljes bénulása, melynek következtében a légzés és a szívverés minden élettani működése a minimumra száll le, és rövid idő alatt teljesen megszűnik.”

Ezt követően nézzük meg, hogyan viszonyul a fenti meghatározás az Eütv. halál fogalmához.

A törvény a halál több típusát különbözteti meg az alábbiak szerint:

„a) klinikai halál: a légzés, a keringés vagy az agy működésének átmeneti megszűnése, amely nem jelenti a halál vagy az agyhalál beálltát;

b) agyhalál: az agy - beleértve az agytörzset is - működésének teljes és visszafordíthatatlan megszűnése;

c) halál: amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul.

d) perinatális halál:

da) a halál a méhen belül a terhesség 24. hete után következett be, vagy ha a méhen belül elhalt magzat hossza a 30 cm-t vagy tömege az 500 g-ot eléri,

db) amikor a halál az újszülött megszületését követő 168 órán belül következik be, függetlenül az újszülött hosszától vagy tömegétől;

e) korai vagy középidős magzati halál: a 24 hétig vagy annál rövidebb ideig az anya méhében lévő magzat, ha az anya testétől történt elválasztás után az élet semmilyen jelét nem adja; vagy ha a magzat kora nem állapítható meg, és a magzat testtömege az 500 grammot vagy a testhossza a 30 cm-t nem éri el, ide nem értve azon ikerszülés esetét, ahol legalább az egyik magzat élve született;” [Eütv. 216. § a) - e) pont.]

Az Eütv. 217. § (1) bekezdése alapján a halál bekövetkezését minden esetben halottvizsgálattal kell megállapítani.

A halál tényének megállapítására mentőtiszt is, míg a bekövetkezés módjának és okának vizsgálatára (külön jogszabály szerint) csak orvos jogosult.

A halottat csak a halál bekövetkezését megállapító orvosi vizsgálat után lehet a halál bekövetkezésének helyéről elszállítani.

Az Eütv. 218. § (1) bekezdése definiálja ezen túlmenően a nem természetes halál fogalmát is.

Eszerint nem természetes a halál, ha annak természetes módon való bekövetkezését a fennálló körülmények kétségessé teszik, mert például bűncselekményre utaló információk merülnek fel, vagy baleset, esetleg öngyilkosság során következik be a haláleset, de ezt az eljárást kell követni fogvatartott halála esetében is.

A törvény rendelkezései szerint a rendkívüli halál esetén követendő eljárást kell alkalmazni akkor is, ha az elhunyt személyazonossága ismeretlen. [Eütv. 218. § (2)]

A korábbi szabályozással összehasonlítva - melynek részletes ismertetésére a tanulmány korlátozott terjedelme miatt nincs lehetőség kitérni, ahogy arra korábban már utaltam - az állapítható meg, hogy a jogalkotó több ponton eszközölt változtatásokat az alábbiak szerint:

Az első, hogy a törvényalkotó a nem természetes halál fogalmán belül már megkülönbözteti a bűncselekmény útján bekövetkezett haláleseteket, illetőleg a rendkívüli haláleseteket.

A második, hogy a rendkívüli halálesetek felsorolásából kihagyja azokat a haláleseteket, amikor a halál az egészségügyi ellátás során következett be, és az egészségügyi dolgozó foglalkozási szabályszegésének gyanúja merül fel. Ennek jogpolitikai indoka az lehet, hogy ilyen esetben büntetőeljárásnak kell indulnia közigazgatási eljárás helyett.

Végül a baleseti haláleseteket is a rendkívüli halálesetekhez sorolja, szemben a korábbi szabályozással, amikor csak azon okok tartoztak a rendkívüli halálesetek közé, amikor a halál bekövetkezésével összefüggésben szükséges volt a felelősség vizsgálata is.

A törvény újításai között néhány szó erejéig egy újkeletű intézményéről, a halottvizsgálati szaktanácsadó szerepéről is kell hogy essen pár szó.

A halottvizsgálati szaktanácsadó szerepét az Eütv. 2014. január 1-től vezette be.

A halottvizsgálati szaktanácsadókat, mint szakembereket az különbözeti meg a szakértőktől, hogy ugyan speciális kriminalisztikai szakértelemmel bírnak, de szakértői kompetenciájuk nincsen, megjegyzendő azonban, hogy efféle képesítés nem zárja ki a fenti minőségben történő felvilágosítás adást.

Az. Eütv. 217. § (6) bekezdés szerint: *„rendkívüli halál esetében a hatóság halottvizsgálati szaktanácsadót vehet igénybe, ha a bizonyítási eszközök felkutatásához, megszerzéséhez, összegyűjtéséhez, vagy rögzítéséhez különleges szakismeret szükséges, vagy a hatóság valamilyen - szakértőt nem igénylő - szakkérdésben felvilágosítást kér. A (7) bekezdés szerint a halottvizsgálati szaktanácsadókról az egészségügyi államigazgatási szerv névjegyzéket vezet”.*

Problémát álláspontom szerint az vethet fel, ha az igazságügyi orvosszakértő a halál helyszínén, mint halottvizsgálati szaktanácsadó működik közre és az általa adott felvilágosítás eltér a hatósági vagy igazságügyi boncolás során közreműködő igazságügyi orvosszakértő véleményétől.

Ekkor azt a kérdést tehetjük fel, hogy melyikük véleménye lesz az irányadó.

A megoldást a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve biztosítja ilyen esetben, azaz a bíró egyikhez sincs kötve, és a szaktanácsadó ténymegállapításai, mint okirati bizonyítékok így adott esetben ellentétben állhatnak a szakértő véleményével.

A halottvizsgálattal kapcsolatos részletszabályokat egyébként a 351/2013. kormányrendelet adja meg.

A jogalkotó itt határozza meg, hogy ki lehet halottvizsgálati szaktanácsadó, azaz, aki speciális szakértelme révén közreműködik a bizonyítási eszközökkel kapcsolatos fent részletezett feladatokban a halottszemle során.

Az értelmező rendelkezések között szerepel továbbá a halottszemle fogalma is, amely nem más, mint a halál bekövetkezésének vagy a holttest feltalálásának helyén a holttest külső, valamint annak ruházata, és azon és abban található dolgok megvizsgálását jelenti.

Az Eütv.-ben szabályozott halottvizsgálati szaktanácsadó fogalma tehát összhangban van az előbbi kormányrendelet 12. § (1) bekezdésével, amely kimondja, hogy *„a halottvizsgálati szaktanácsadó igénybevétele szükséges, amennyiben a halál körülményeinek megállapításához orvosi-kriminálisztikai szemlélet elvárt”*.

Ezzel egy időben a korábban említett Eütv. 217. § (6) bekezdése kizárólag rendkívüli halál esetében rendelkezik a halottvizsgálati szaktanácsadóról, amely a 218. § (1) bekezdése értelmében kizárja a bűncselekményre utaló esetek köréből a szaktanácsadó igénybevételét.

A szaktanácsadó fogalmi meghatározásából azonban mindenképpen látszik, hogy a jogalkotó különösen nagy hangsúlyt fektetett a speciális szakértelem meglétére.

E jogszabály ezen túlmenően kivonja a halottvizsgálati szaktanácsadó alkalmazását az „egyszerű” , azaz természetes halálesetek köréből.

A halottvizsgálati szaktanácsadó mindösszesen a halottvizsgálat elemei közül a halál tényének és idejének megállapításában a halottszemle során működik közre.

VI. A szakértő képzés egyes területei

Az „orvosszakértés” nem új keletű intézmény. A jogszolgáltatásban már nagyon korán megjelent, mint ahogy az a szakdolgozat első felében röviden bemutatásra is került.

Az eljárás eredményeképpen a hatóságnál előterjesztett orvosszakértői vélemény alapját képezheti egy - egy büntetőeljárás kimenetelének, pótolva az eljáró hatóságok szakértelmét.

Az eljárás sikere minden esetben a büntetőeljárás törvényben alapvető követelményként rögzített bizonyítottságon múlik, aminek pedig rendkívül fontos eleme az igazságügyi orvosszakértő tevékenysége.

Az igazságügyi orvostan mint tantárgy minden orvosi egyetem képzési tervében kötelező tárgyként, míg számos jogi felsőoktatási intézmény alap - valamint másoddiplomás képzésének tanrendjében úgynevezett fakultatív tárgyként szerepel, ezzel összhangot és egyfajta rálátást teremtve az orvosi és jogi szakterület szakemberei számára.

Úgy gondolom, hogy a büntetőjog egy olyan speciális terület, ahol nélkülözhetetlen igazságügyi szakértő igénybevétele egy - egy speciális szakkérdés megválaszolása és ezzel a bizonyítás előmozdítása és a tényállás feltárása érdekében.

VII. Összegzés

Tanulmányomban az igazságügyi orvosszakértői tevékenység hatályos szabályozásának kérdéseivel foglalkoztam, ennek során kitérve a szakértőkre vonatkozó, általam fontosnak tartott jogszabályi rendelkezésekre, és az azokkal kapcsolatos problémákra.

A fentiek alapján úgy gondolom, e tudományterület jelenlegi jogi szabályozása formáját tekintve kissé bonyolult, a vonatkozó joganyag nagy terjedelme és eltérő jogágakon belüli széttagozódása miatt.

E probléma talán nem bír olyan nagy mértékben gyakorlati jelentőséggel, de szerencsésebb lenne a tárgyalt joganyag átláthatóbb szerkezetbe foglalása az egyes eljárások egyszerűsítése és gyorsítása érdekében.

Irodalomjegyzék

dr. Gödöny József: Igazságügyi szakértők a nyomozásban, Kriminolasztikai tanulmányok III. KJK. 1964
Budapest

Herke Csongor: Büntető eljárásjog Dialog Campus Kiadó, 2014

Sótonyi Péter: Igazságügyi orvostan, Semmelweis Kiadó, 2011

dr. Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban, Magyar Jog 9/1979

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/91-056/ch23.html>

Hivatkozott jogszabályok

1876. évi XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről

Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 6. számú módszertani levele 1979.

1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről

1998. évi XIX törvény a büntetőeljárásról

2005. évi XLVII. törvény az igazságügyi szakértői tevékenységről

351/2013 (X.4.) Kormányrendelet